

• 4 ARTIKEL

Caribische Brass:
Het geluid van Zuid

• 6 INTERVIEW

Te oud voor MAMA

• 10 ARTIKEL

Aan de vooravond van
de nieuwe barbarij

• 15 COLUMN

Rotterdam NEXT

Mijn werk bevindt zich in de condities van het lokale.

• **Tekst:** Eva Visser & Hugo Bongers • **Fotografie:** Dana Romina

Het aantal publicaties over het werk van Jeanne van Heeswijk is niet te tellen, de lijst van tentoonstelling waaraan de Rotterdamse kunstenaar aan heeft deelgenomen is dan ook lang. In die tentoonstellingen brengt ze verslag uit over het verloop van haar soms jaren durende projecten. Jeanne van Heeswijk is echter zelden in een atelier of museumzaal te vinden. Haar werkterrein ligt voornamelijk buiten de studio, buiten het traditionele kunstgebouw. Haar werkterrein is de stad, de wijk, het landschap van de snelweg.

Van Heeswijk heeft een nationale en internationale kunstenaarspraktijk opgebouwd. Ze heeft tegelijkertijd verschillende opdrachten op diverse plaatsen in Nederland en daarbuiten. Haar leven is daardoor constant in beweging; ze haast zich van vergadering naar lezing, van symposium naar master class, van collegezaal naar wijkgebouw. Puntkomma berichtte in de vorige aflevering over haar werk in de Afrikaanderwijk in Rotterdam en over de Afrikaanderwijk Coöperatie die daar nu van de grond komt. Tijd voor een diepergaand interview over haar ontwikkeling als kunstenaar en over de werkmethoden die zij hanteert. Wat is haar aanpak als kunstenaar en wat maakt die zo uniek?

Afstuderen

Ik kwam in 1988 van de academie in Tilburg, waar ik een opleiding tot eerstegraads docent

beeldende vorming heb gevolgd. Het was een erg brede opleiding, naast vakdidactiek waren er ook lessen in cultuurfilosofie, sociologie en in wat we toen *intercultural studies* noemden. Ik studeerde af in vakken als houtbewerken, keramiek en fotografie. Later bleek dat juist de focus op theorie en kennisontwikkeling in het curriculum belangrijk was voor mijn eigen vorming. Ik ging direct door naar de Jan van Eyck Academie, een tweede-fase opleiding voor kunstenaars in Maastricht en was daar vooral bezig met video- en mediakunst, maakte nogal traditionele sculpturen waar video-elementen inzaten, die verhalend en narratief waren.

Na mijn afstuderen in Maastricht kreeg ik een tentoonstelling bij de Flatland Gallery in Utrecht. Na de opening daar kreeg ik een *morning after* gevoel en dacht: is dit nu wat ik wil? Mijn uitgangspunt was altijd al het

gevoel dat kunst iets kan bijdragen aan het leven, maar dat herkende ik niet als ik naar mijn eigen werk keek. Hoe was het dan ooit aan iemand anders uit te leggen? Ik deed na de tentoonstelling afstand van mijn werk en begon opnieuw.

Methoden

Ik begon met een zoektocht naar de betekenis van kunst voor de samenleving. In het begin gewoon thuis, aan de tafel in mijn huiskamer, waaraan plek was voor twaalf personen. Daar bood ik drie kunstenaars een door mij georganiseerd diner aan, voor hen en tien gasten. Hen vroeg ik voor een avond een programma samen te stellen rondom thema's als de relatie tussen kunst en leven. Mijn rol was tijdens die avonden naast organisator ook voyeur. Zo had ik dus twee rollen, die van organisator en die van observator. Zelf was ik geen deelnemer aan het programma, behalve als ik daartoe werd uitgenodigd. Met deze diners begon het onderzoek naar mijn mogelijke rol als kunstenaar in de samenleving en dat is eigenlijk nog steeds een belangrijk thema in mijn werk.

In mijn project *Room with a view* werd mijn kamer verplaatst naar andere plekken als een tweede huid. Die kamer werd meegenomen als een *test site*, een tijdelijke ruimte, een platform waarop iets onderzocht kan worden. Mijn werk ging meer en meer over de relatie tussen privé en openbaar, over vormen van openbaarheid en over de relatie tussen kunst

en engagement. Al onderzoekend werd mijn werkveld uitgebreid. Ik werk nog steeds met ruimtes, maar die zijn veel complexer geworden. Ik spreek nu niet meer over ruimtes maar over *fields of interaction*, over spanningsvelden.

Krachtenvelden

Fields of interaction bestaan uit een frame van vragen die een bepaalde problematiek omschrijven of begrenzen. Vragen over openbaarheid, sociale interactie en politiek. Het zijn tijdelijke gebieden om zaken te bespelen, te confronteren en te bediscussieren. Ik stap als kunstenaar in een proces en ben daarin een van de deelnemers, een van de actoren. Mijn rol is die van *conductor*, niet als *stage director* maar als geleider van energie, van een actie-reactieveld. Daarmee wordt geprobeerd een tijdelijk krachtenveld, een *field of interaction* in het leven te roepen. Welke vraagstukken daarin aan de orde komen bepaal ik niet zelf. De kunstenaar is geen eigenaar van de vragen die het krachtenveld bepalen, evenmin van het hele proces. Het proces krijgt een eigen dynamiek door de op elkaar inwerkende krachten van de verschillende deelnemers.

Al doende werd ik steeds beter in het herkennen van de elementen van het proces. Maar het proces blijft principieel open. In die zin werk ik heel anders dan een kunstenaar in een opdrachtsituatie of een *community artist*. Die kunstenaars krijgen de vraagstelling of

In dit nummer van Puntkomma veel aandacht voor raakvlakken tussen kunst en samenleving. In het openingsinterview van Evan Visser en Hugo Bongers licht de Rotterdamse en internationaal succesvolle kunstenaar Jeanne van Heeswijk die veel in wijken en buurten werkt haar methoden toe. In de vorige editie van Puntkomma werd al aandacht besteed aan het door haar geïntroduceerde idee van de Wijkcoöperatie Afrikaanderwijk. Van Heeswijk was ook een van de deelnemende kunstenaars in de tentoonstelling The Value of Nothing in TENT aan de Witte de Withstraat. In dit nummer een nabeschouwing over deze tentoonstelling die op een andere, niet economische manier naar de waarde van kunst wilde kijken. Aan de Witte de Withstraat ligt ook Showroom MAMA, een presentatiepodium van jonge kunst. Dirk Monsma sprak met de directeur Ariadne Urlus van MAMA juist op het moment dat zij haar directeurschap neerlegt en overstapt naar de SKVR. Een mooi moment om haar te bevragen over het functioneren van MAMA.

In het vorige nummer besteedde Puntkomma aandacht aan hiphop, nu aan ‘brass’, nog zo’n betrekkelijke nieuwe kunstvorm in Rotterdam. De drummers en (schaarse) blazers die optreden met ‘brass’ staan ongetwijfeld midden in de samenleving. Achter de lespraktijk blijkt toch een conflict tussen betrokken partijen te schuilen over de aanpak, ontdekte Tjeu Strous. Zijn hiphop en ‘brass’ wellicht de nieuwe vormen van cultuur waaraan de Italiaanse denker Alessandro Baricco een veel besproken boek wijdde, getiteld ‘De Barbaren’? Kees Weeda vat de hoofdlijnen van het boek samen en gaat in op de vraag of die ‘barbaarse cultuur’ in Rotterdam te vinden is. Wat betekent het bestaan van die cultuur voor het beleid?

Het Museumpark en het daarin geprojecteerde Collectiegebouw blijven de gemoederen bezig houden, mede geholpen door de opzichtige bakfiets waarmee een model van het gebouw door de straten van Rotterdam wordt rond gezeuld. Is de voorgenomen bouw van dit gedoodverfd icoon eigenlijk niet het aantasten van een belangrijk kunstwerk, vraagt Arnold Westerhout zich af?

In de column van Erik Beenker dit keer aandacht voor de verhouding tussen Amsterdam en Rotterdam aan de hand van het wedervaren van NRC Handelsblad. Plus een oproep om de gebruikelijke reisrichting van de forens tussen beide steden maar eens om te draaien. Ten slotte in een nieuwe rubriek van de hand van Eva Visser aandacht voor een buitenlandse kunstenaar die zich in Rotterdam heeft gevestigd. Puntkomma laat de komende nummers graag meer nieuwkomers aan het woord over de betekenis van onze stad voor hen als kunstenaar.

Namens de redactie,
Hugo Bongers

Vervolg Mijn werk bevindt zich in de condities van het lokale.

probleemstelling mee en werken toe naar een concreet probleemoplossend resultaat. Het *field of interaction* dat in een bepaalde situatie wordt geschapen is principieel gezien niet probleemoplossend. Er wordt een tijdelijke autonome zone, een tijdelijke ruimte geschapen waarin het proces zich kan afspelen en daarmee wordt ruimte gemaakt voor actie-reactie, voor conflicten, voor discussie. In een krachtenveld kun je de relatie tot elkaar en tot de wereld bevragen en daar kán soms een oplossing uit voortkomen maar dat is geen vaststaande *outcome*.

Een constante in mijn werk is het zoeken naar de organisatie van mede-eigenaarschap, naar vormen waardoor mensen mede-eigenaar kunnen worden van de processen die in hun gebied plaatsvinden. Ik leer van wat ik tegenkom, leer van de condities van het lokale. Ik blijf vormen van verzet ontwikkelen, blijf leren weerstand te bieden. Dat stimuleert mijn bewustzijn van de complexiteit van de platforms, van de noodzaak tot het zichtbaar, tastbaar, hoorbaar, bespeelbaar maken van het onderliggende spanningsveld.

Het werk krijgt wel een steeds grotere schaal; het groeit mee met de ideeën en inzichten die tot stand komen bij de ontwikkeling van het werk.

Producten als stolling

Ik zet processen in werking en af en toe stolt het proces. Dat moment kan een concreet en bediscussieerbaar product opleveren, dat kan van alles zijn: een boek, een krant, een discussie, een symposium, een tentoonstelling, een kunstwerk, een tijdelijke organisatorische vorm. Algemener gezegd, mijn methode als kunstenaar is het op gang brengen van een ketting van activiteiten die op bepaalde momenten stollen en dan een herkenbaar product vormen. Dat product levert discussie op en de resultaten van die discussie breng ik dan terug naar de partijen in het krachtenveld. Dan gaat het proces naar een volgende fase en stolt het op een gegeven moment weer opnieuw in een volgend product. Die cyclus kan zich alsmaar blijven herhalen. Het is tevoren niet bekend hoe lang een fase duurt en wanneer het veld naar een volgende fase overgaat. Kwaliteitseisen zijn wel nodig voor de producten die zichtbaar worden, het is geen *anything goes*, want als het proces stolt is er een publiek moment en dan moet het gewoon goed zijn.

Nieuw-Crooswijk

In 1990 verhuisde ik naar Rotterdam. Ik kreeg hier een gastatelier bij het kunstenaarsinitiatief Duende. Vanaf dat moment heb ik veel in en met Rotterdam gewerkt. Een van mijn eerste meerjarige projecten hier was Het Dwaallicht in Nieuw-Crooswijk, in de jaren 2004 en 2005 tot 2007. Het Dwaallicht was een zoektocht naar de banden, verbindingen en relaties binnen de wijk.

De wijk verkeerde in een moeizaam veranderingsproces, er was veel directe actie tegen de ‘stadsvernieuwing’ waarbij goedkope oudere woningen zouden worden vervangen door dure nieuwbouw. Toen ik bij de wijk betrokken raakte was het sloopplan al klaar en waren de vergunningen al verleend. Ik wilde met Het Dwaallicht de geschiedenis van dit ‘stadsvernieuwsproces’ en het verzet van de wijk vastleggen. Bewoners vertelden in een actiebijeenkomst: “Ze kunnen dan misschien onze huizen slopen, maar ze mogen ons niet afnemen dat we hier ook goed gewoond hebben.” Ik wilde me verzetten tegen het soort vertelling waarmee de

Het is je eigen victory als je iets haalt • 2

buurt in een slecht daglicht werd gesteld, die gebruikt wordt om dit soort stadsvernieuwingsprocessen door te drukken: het is een slechte buurt, de mensen deugen niet, etc. Het was noodzakelijk om een ander verhaal te plaatsen tegenover dat negatieve verhaal. De krachten die in het gebied voor kwaliteit hadden gezorgd zichtbaar maken, aantonen dat er daar genoeg van was om een ander plan van aanpak te rechtvaardigen dan alleen sloop.

Dwaallichten zijn rusteloze zielen van overledenen, zielen die niet tot rust kunnen komen omdat ze betrokken zijn geweest bij een misdaad. Hiermee kon de sloop van de wijk-gemeenschap aan de kaak worden gesteld. Het Dwaallicht van Nieuw-Crooswijk was een manifest tegen feit dat sommige mensen slechts actoren in het spel van anderen zijn. Het bevroeg de onzichtbare regels over een territorium: Wie mag er invloed hebben en waarover?

Het Dwaallicht bestond uit een team van mensen uit de wijk waaronder journalisten, acteurs, muzikanten, activisten, vormgevers, bezorgers en een aantal mensen van buiten de wijk waaronder de schrijver Dick van Den Heuvel die het mysterie van het dwaallicht woord gaf.

Door krachten op te roepen in vertellingen, eerst in een krant, op een twee complementaire websites, door middel van performances en ten slotte gebundeld in een boek, konden we andere verhalen over Crooswijk vertellen. De verhalen gingen over De Boxer (de vechtlust van Crooswijk), De Asociaal (over de stereotypering van de bewoners van Crooswijk) en De Vreemdeling (over de gastvrijheid van Crooswijk) enzovoorts. Het boek is geschreven vanuit het gezichtspunt van een gemeenteambtenaar die betaald wordt om de mensen te begeleiden in het veranderingsproces, die vervolgens in ieder hoofdstuk tegen een dwaallicht aanloopt en die langzaam gek wordt van de compromissen en de leugens en blijft dwalen door de wijk. Het plan was om ook nog een musical te maken, een Brechtiaans leerstuk. Dat is jammer genoeg niet gelukt, die bleek niet te financieren. Naast het volhardende werk van de diverse actiegroepen in het gebied heeft de economische crisis er gedeeltelijk voor gezorgd dat de overambitieuze sloopplannen zijn bijgesteld.

Kritiek en complexiteit

Er werd veel uitgevochten rondom dit project. Dat was op zich interessant, het project speelde zich af in een bepaald tijdsgewricht. Er was in die periode veel discussie over de rol van gemeenten en woningbouwverenigingen die kunstenaars in dit soort processen opdrachten geven. Mijn project creëerde meer controversie dan het gemiddelde *community art* project. Wij schiepen een krachtenveld waarin we de Monopoly-spelletjes van de overheid en projectontwikkelaars zichtbaar maakten. We gaven inzicht in de ruimte, in de onderliggende relaties binnen het gebied en de manier waarop die bespeeld worden, maar ook over de rol van de kunstenaar daarin. Sommige van de kritieken zijn overigens ook direct opgenomen in het werk zelf. Uiteindelijk zijn het hele archief en de kostuums van Het Dwaallicht door Museum Rotterdam aangekocht en bij het Stadsarchief Rotterdam ondergebracht.

Ik heb van Het Dwaallicht geleerd om dingen in hun complexiteit te benoemen, er steeds meer over te kunnen vertellen. Ik heb geleerd de verschillende platforms meer als onderdeel te zien van een langer lopend proces, beter de verbanden tussen de verschillende platforms te visualiseren. Daarnaast waren de acties van Het Dwaallicht humorvol; dingen hoeven niet allemaal zwaar te zijn. Humor kan ook een subversieve kracht zijn, acties kunnen ook licht zijn en toch een groot effect hebben.

Freehouse

Freehouse is een van de verschijningvormen van mijn werk, net als bijvoorbeeld

Puntkomma januari-maart 2015 | #6

Het Blauwe Huis in Amsterdam IJburg, Freehouse is opgezet om onderzoek te doen naar de relatie tussen cultuur en economie. In 1998 organiseerden we een serie gesprekken over de West-Kruiskade en de Nieuwe Binnenweg en het gebied wat daar tussen ligt. Hiervoor richtten we de *research foundation* Freehouse op. We waren geïnspireerd door de ideeën van de stadssocioloog Jane Jacobs. Zij benoemde een eerste creatieve *feedback loop* als het moment wanneer steden overgaan van verkoop van geïmporteerde producten naar handel in zelfgeproduceerde goederen uit de eigen stad. We zagen ook in Rotterdam de wens zich te ontwikkelen tot een *creative city*, maar dan vanuit het perspectief van *urban studies* theoreticus Richard Florida. Hoe ziet die transformatieslag naar creatieve stad er uit in de diverse stad die Rotterdam is, vroegen we ons af. Waar wordt wat gemaakt en wat voor vakmanschap is er aanwezig? Met een team van lokale en internationale experts werkten we de uitkomsten van de discussie over de gewenste inclusieve transformatie van de stad uit tot modellen voor het gebied tussen de beide winkelstraten, bijvoorbeeld op het terrein van voedsel en kleding of van services. We probeerden daarmee dit soort ontwikkelingen te herkennen, om de eerste creatieve *feedback loop* te versterken en sociale duurzaamheid te geven.

Maar het lukte op dat moment niet om het project verder te brengen en in het Oude Westen processen van duurzame productie op gang te brengen. Mensen waren wel geïnteresseerd in wat we deden, maar de relatie tussen kunst en ambacht was toen nog vloeken in de kerk. Er was veel interesse in de deelprojecten van het werk van Freehouse, maar het idee achter Freehouse als totaalconcept werd toen nog niet omarmd.

Het Wijkwaardenhuis was een tijdelijk platform te bieden. Het platform was bedoeld om het netwerk van de krachten die in de Afrikaanderwijk werkzaam zijn te visualiseren, om er met iedereen het onderzoek van Freehouse te kunnen delen en nog eens kritisch door te werken met alle betrokken. Het driedaagse symposium waarmee we het Wijkwaardenhuis afsloten was bedoeld om dit platform met internationale en lokale experts kritisch te evalueren. Die discussie gaf de richting aan voor de ontwikkelingsfase waar we nu inziten, de vormgeving van de Afrikaanderwijk Coöperatie.

Het proces is altijd cyclisch. Alle fases van het werk in de wijk waren een tijdelijk platform, waarvan het belangrijk was dat ze op zichzelf goed zijn. De keten van activiteiten moet zelfstandig functioneren en eigen kwaliteiten hebben. Het Wijkwaardenhuis was een moment van stolling in een proces dat verder

gaat. Het was geen doel op zich. Het Wijkwaardenhuis gaf een tijdelijke contour aan een zone waarin je opnieuw jouw relatie tot de werkelijkheid kunt bevragen, bewerken en vormgeven. Dat zijn ‘discursieve momenten’ die een tijdelijke autonome zone scheppen waarin je nieuwe vormen van subjectiviteit kunt uitproberen. En na die momenten gaat het proces weer verder. De Afrikaanderwijk Coöperatie ontwikkelt zich als nieuwe vorm van radicale zelforganisatie door en wij proberen de nieuwe inzichten telkens weer opnieuw te presenteren. Zo toonden we in de tentoonstelling in TENT onze data-analyse waarvoor we de uitkomsten van het onderzoek visualiseerden. Nu moet er nog een boek komen waarin we alle bevindingen verzamelen.

Ik zit in de raad van commissarissen van de coöperatie, maar kom steeds meer op afstand te staan van de dagelijkse ontwikkelingen in de Afrikaanderwijk. Voor bepaalde onderdelen hebben ze me niet meer nodig. Het proces komt in een nieuwe fase van ontwikkeling

en dan komt er wel weer een nieuw collectief moment van presentatie waarbij ik dan hopelijk word betrokken. Maar ik moet de dagelijkse gang van zaken los kunnen laten. Op een gegeven moment wordt zo’n project soms overvraagd om zich te presenteren. De vraag aan Freehouse bleek soms groter dan het antwoord dat we konden bieden. Maar blijkbaar bood Freehouse noodzakelijke inzichten op het juiste moment. Ik ben nu vooral bezig om het gedachtegoed over te dragen, om kennis te delen. Kennisdeling is ook een van de doelstellingen van de Afrikaanderwijk Coöperatie. De Afrikaanderwijk Coöperatie moet autonomie krijgen ten opzichte van de oorspronkelijke initiator Freehouse.

Het lokale De stad is mijn werkplaats, mijn artistieke leefomgeving. Ik ben als kunstenaar meer en meer aan het nadenken over wat we kunnen leren van lokale processen en wat dit ons vertelt over internationale dynamieken. Voor mij staat alles in het teken van collectief leren en werken binnen de condities van het lokale. Het lokale, dat zijn de condities waarin actoren in de wereld opereren: Zowel fysiek als emotioneel en relationeel en narratief en legaal, enzovoorts. Die condities moeten voelbaar, zichtbaar en daarmee bewerkbaar gemaakt worden voor die actoren, waardoor ze zich die condities kunnen toe-eigenen en/of zich er tegen kunnen verzetten. Mijn werk bevindt zich in de condities van het lokale. Er is geen begin of einde aan het proces van werken, het is een telkens opnieuw bewerken van de condities van het lokale: *again and again and again...* het is een continu proces.

Als een van de moment van stolling in het proces een kunstwerk in de zin van een object is dan kan dat eventueel verkocht of in een museum getoond worden. Er zijn relatief weinig objecten van mij die verkocht kunnen worden, op z’n hoogst tien. Het is geen uitgangspunt van mijn inzet als kunstenaar dat er een exposeerbaar object komt, er zijn ook ander manieren om tentoon te stellen. Dat het werk ‘Amnesie van een landschap’ in de Stadscollectie van Boijmans Van Beuningen zit is uitzonderlijk, het is een van de grotere kunstobjecten die dat ik tot nu toe heb gemaakt.

In essentie is mijn werk het scheppen en in stand houden van een ketting van activiteiten, van een reeks platforms die ter discussie worden gesteld, dan worden gedistribueerd, waarna het werk weer in nieuwe platforms stolt. *And again.* - EV & HB

Achtergrond Jeanne van Heeswijk

Geboren: 1965, Schijndel
Opleiding: Jan van Eyck Akademie Maastricht, 1988 – 1990.
Academie voor Beeldende Vorming Tilburg, 1983 – 1988.

Jeanne van Heeswijk is recent de ‘Keith Haring Fellowship in Art and Activisme’ toegekend aan het Center for Curatorial Studies and the Human Rights Project van het Bard College in de Verenigde Staten.

Selectie uit haar projecten:

- 2010–HEDEN** 2Up 2Down–Homebaked, Liverpool
- 2008–HEDEN** Freehouse, Rotterdam-Zuid
- 2007–2010** Talking Trash, Sydney–Gouldburn
- 2005–2009** Het Blauwe Huis, IJburg, Amsterdam
- 2004–2005, 2007** Dwaallicht, Nieuw-Crooswijk Rotterdam
- 2005** Face your world, Slotervaart Amsterdam
- 2002–2004** De Strip, Westwijk Vlaardingen,

Zie meer: www.jeannetworks.net